

ВИТОКИ КОГНІТИВІЗМУ У ДАВНІХ МОВНИХ ТРАДИЦІЯХ

Людські прагнення до пізнання сутності слова як породженого розумом феномена сягають корінням у глибоку старовину. Відзначимо, що вже в найдавніших джерелах лінгвістичних знань розглядаються питання, що стосуються зв'язку мови і розумових процесів. Істориками-лінгвістами прийнято вважати індійську лінгвістичну традицію найстарішою. І, незважаючи на те, що автори таких архаїчних мовознавчих праць відомі лише за іменами, а тексти, написані на пальмових листях або бересті, були знищені часом досить швидко, тим більше, що споконвічна індійська традиція виступала проти письмових записів, але вже в V–VI ст. н. е. найбільший теоретик давньоіндійської граматичної школи Бхартріхарі звертається до дослідження взаємодії слова і пізнання.

У своєму відомому творі “Вакьяпадія”, присвяченому вченню про слово і речення, Бхартріхарі стверджує, “що Брахман породжує всі предмети і явища у формі слова і що думки і всі знання з самого початку тісно переплетені зі словом” (*Переклад наш – О.С.*) [3, с. 88]. Санскритський граматист не вбачає у словах певних фізичних явищ, проте вказує на тісний контакт пізнання і слова. Вчений стверджує, що “на нерозривному зв'язку знання зі словом ґрунтується вся людська діяльність. Усе спілкування, комунікація ідей залежать від цього переплетення знань і слова, а без правильної і успішної передачі думок неможливий розвиток науки, мистецтва і ремесел” (*Переклад наш – О.С.*) [3, с. 89]. Також Бхартріхарі виділяє три стадії розвитку слів: неподільне поняття, ментальне поняття і словесне, вербальне поняття, підкреслюючи тим самим, що поява і функціонування слова неможлива без зв'язку з когнітивними процесами.

Для нашого дослідження становить інтерес концепція давньоіндійського філолога Патанджалі (II ст. до н. е.), який висував свою теорію слова: “слово – це той звук, завдяки якому виникає знання про предмети дійсності” (*Переклад наш – О.С.*) [2, с. 24]. Унаслідок цього, як зауважує Патанджалі, людина не повинна відтворювати неправильні слова, оскільки це призведе до втрат і розчарувань. І навпаки, використовуючи у своїй діяльності тільки слова з вірно підібраним значенням, розуміючи всі понятійні відтінки, в результаті здобуде перемогу, іншими словами – досягне успіху. Тобто людина, яка задіяла свій інтелектуальний потенціал і застосувала його в мові, в майбутньому на ділі отримає успіх і добробут.

Поряд з індійською, до стародавніх лінгвістичних традицій, що зароджувалися в рамках філософських трактатів, відноситься і китайська, яскравим представником якої є Конфуцій (479 р. до н. е.). Необхідно згадати про те, що стародавній китайський мислитель, філософ і педагог писав про першорядну необхідність правильного, усвідомленого іменування слів для розвитку соціуму: “Якщо ім’я дано невірне, то мова не кориться, якщо мова не кориться, то справу не може бути зроблено. Якщо ж ім’я дано вірно, то і мова кориться, якщо мова кориться, тоді й справа зробиться” (*Переклад наш – О.С.*) [1, с. 21]. Таким чином, китайський мислитель приходив до визначення своєї мовленнєвої формули: ім’я, мова, справа.

Загальновідомо, що антична лінгвістична традиція знаходить свої витоки у давньогрецькій філософії. Проблеми, пов’язані з мовою і мисленням, розгляд появи номінацій в двох теоріях – Тесей і Фесей та інші, були предметом дискусій стародавніх ораторів. Подібні до індійських і китайських роздуми про тісний зв’язок правильності іменування предметів з результатом діяльності знаходимо і у давньогрецького філософа Платона. Безсумнівно, мовна система, позбавлена містичних смислів і сакральних образів, розглядалася ним як необхідний для соціуму продукт, рівноправний з практичними видами діяльності, такими як землеробство або іншими ремеслами. У філософському трактаті “Кратил” мислитель говорить не тільки про необхідність правильного номінування речі, а й обговорює методи створення вірних імен, а також піддає дослідженню ситуації іменувань, тобто розглядає правильність підбору лексем у дискурсі:

“Сократ. Чи не вчимо ми чогось один одного і чи не розбираємо, які є речі?

Гермоген. Звісно.

Сократ. Значить, ім’я є якесь знаряддя повчання і розбору суті, подібно до того як ткацький човник є знаряддям розбору для тканини” (*Переклад наш – О.С.*) [цит. по: 1, с. 31].

Людину, яка має унікальні розумові здібності створювати нові імена, Платон називає “творцем імен”, “законодавцем”. Індивідуум повинен мати високий інтелект, уяву. За словами Платона, “І Кратил говорить істину, стверджуючи, що імена притаманні речам від природи і що не всякий є майстром імен, але тільки той, хто дивиться на ім’я, від природи притаманне кожній речі, і може вкласти його образ в букви і склади” (*Переклад наш – О.С.*) [цит. по: 1, с. 32]. Нагадаємо, що у деяких нерозвинених народностей, наприклад, племен Африки, Австралії і навіть до недавнього часу корінного населення Сибіру, збереглися традиції надання імен, згідно з якими тільки навчений досвідом, той, хто володіє глибокими знаннями природи і навколишнього світу, член спільноти міг давати імена своїм

одноплемінникам, речам або явищам. І лише потім, пройшовши систему обрядів, дані номінації приймалися і схвалювалися іншими старійшинами родів.

Наступна цитата надає можливість провести безпосередню паралель між вченням Конфуція і його мовною формулою про ім'я, мову і справу і роздумами Платона: “Правильне іменування природи речі забезпечує правильне (відповідно до їх природи) застосування речей у позамовній діяльності. Цим перевіряється і встановлюється істинність імені. Таким чином, ім'я-модель є знанням природи речі. На підставі цього знання можуть бути побудовані інші різновиди діяльності, перш за все виробнича діяльність” (*Переклад наш – О.С.*) [1, с. 39]. Подальший розвиток ремесел, мистецтва, соціуму доводить правоту думок Платона.

Відомий учень Платона Арістотель розглядає мову як відображення системи діяльності, що вже склалась, тоді як його вчитель тільки встановлював цю систему. “Слова, виражені звуками, суть символи уявлень в душі, а письмена – символи слів. Подібно до того як письмена не одні й ті ж у всіх людей, так і слова не одні й ті ж. Але уявлення, що знаходяться в душі, безпосередні знаки яких суть слова, у всіх одні й ті ж, точно так само і предмети, відображенням яких є уявлення, одні і ті ж” (*Переклад наш – О.С.*) [1, с. 7]. Будучи неперевершеним для свого часу логіком, Арістотель і мову досліджував у логічному аспекті. У його висловлюваннях про судження і види умовиводів він займає чітку позицію, що свідчить про умовний зв'язок між предметом і його номінацією. Однак, на думку вченого, лише уявлення про речі в людській свідомості можуть служити посередником між предметом і його іменем.

Безумовно, стародавні лінгвісти і філософи внесли значний вклад в сучасне мовознавство, тому що вже в давніх традиціях простежуються витоки когнітивізму. Безперечним є те, що вже починаючи з найдавніших цивілізацій вчені роблять спроби визначити і детермінувати зв'язок мови і розумових процесів.

Література:

1. Амирова Т. А., Ольховиков Б. А., Рождественский Ю. В. *История языкознания*. М., 2005. 672 с.
2. Волошина О. А. “Нирукта” Яски и “Аштадхьяи” Панини как два направления развития древнеиндийской лингвистической мысли. *Индоевропейское языкознание и классическая филология. Институт лингвистических исследований РАН. № 21. СПб., 2017. С. 145–153.*
3. Десницкая А. В., Кацнельсон С. Д. *История лингвистических учений. Древний мир*. Л.: Наука, 1980. 260 с.